

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-114>

УДК 336.717

Сучасні методи оцінки кредитоспроможності позичальника банківськими установами

Суханова А.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів імені Л.Л. Тарангул
Університету державної фіскальної служби України

Пухальська Н.О.

викладач вищої категорії
Ірпінського державного коледжу економіки та права

Черній Б.С.

магістр
Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи
Університету державної фіскальної служби України

У статті узагальнені існуючі підходи до трактування поняття «кредитоспроможність», визначені його характерні ознаки. Розглянуті існуючі методи оцінювання кредитоспроможності позичальника – юридичної особи, виділені їх основні переваги та недоліки. Наведена схема оцінювання кредитоспроможності позичальника на основі використання системи рейтингової оцінки, впровадження якої дозволяє знизити кредитні ризики та підвищити якість кредитного портфеля банку.

Ключові слова: кредитоспроможність, організаційне забезпечення, позичальник, кредитор, аналіз, організаційний етап, рейтинг.

Sukhanova A.V., Puhalskaya N.A., Chernyi B.S. SOVREMENNYYE METODY OTCENKI KREDITOSPOSOBНОСТИ ЗАЕМЩИКА БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В статье обобщены существующие подходы к трактовке понятия «кредитоспособность», определены его характерные признаки. Рассмотрены существующие методы оценки кредитоспособности заемщика – юридического лица, выделенные их основные преимущества и недостатки. Приведенная схема оценки кредитоспособности заемщика на основе использования системы рейтинговой оценки, внедрение которой позволяет снизить кредитные риски и повысить качество кредитного портфеля банка.

Ключевые слова: кредитоспособность, организационное обеспечение, заемщик, кредитор, анализ, организационный этап, рейтинг.

Sukhanova A.V., Puhalskaya N.A., Chernyi B.S. MODERN METHODS FOR EVALUATING THE CREDIT CAPACITY OF A BORROWER OF BANKING INSTITUTIONS

The article generalizes the existing approaches to the interpretation of the concept of “creditworthiness”, defined its characteristic features. The existing methods of assessing the borrower’s creditworthiness of a legal entity are considered, their main advantages and disadvantages are highlighted. The scheme of assessment of the borrower’s creditworthiness is based on the use of the rating system, the implementation of which allows to reduce credit risks and improve the quality of the bank’s loan portfolio.

Keywords: creditworthiness, organizational support, the borrower, creditor, analysis, organizational stage, rating.

Постановка проблеми. Процес розвитку ринкових відносин в Україні виявляє значне зростання попиту на кредитні послуги банків з боку суб’єктів господарювання. У зв’язку з цим, банки особливо уважно повинні ставитися до такої проблеми, як оцінка кредитоспроможності позичальника, в першу чергу заради своєї ж власної фінансової безпеки. Нині банківські установи розробляють різні підходи для оцінки кредитоспроможності клі-

єнтів, причому кожен конкретний банк розробляє власну систему оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника, виходячи з конкретних умов договору, пріоритетів у роботі банку, його спеціалізації, місця на ринку, конкурентоспроможності, стану взаємовідносин з клієнтурою, рівня економічної і політичної стабільності в державі тощо.

Очевидно, що особливе місце у кредитоспроможності потенційного боржника займає

оцінка його фінансовий стан. Для кредитора вона означає зменшення ризику втрат через імовірність фінансової кризи у підприємства, тобто вірогідність повернення позики, для боржника – знання платоспроможності і довготривалої фінансової стійкості для розробки та прийняття стратегічних і тактичних рішень щодо забезпечення фінансовими ресурсами подальшого виробництва і реалізації продукції.

Отже, дане дослідження пов'язана також з тим, що ефективна оцінка кредитоспроможності клієнта – це одне з найважливіших завдань банківської системи України. Кожному банку саме кредитні операції приносять найбільші доходи і від того, наскільки правильно будуть обрані методи і дотримані умови кредитування, в значній мірі залежить результат кредитної операції, особливо, коли банківська система України переживає кризу.

Аналіз останніх досліджень. Питання оцінки кредитоспроможності позичальника досліджували такі вітчизняні вчені-економісти: В.В. Вітлінський, В.В. Галасюк, І.С. Гуцал, О.В. Дзюблюк, А.О. Єпіфанов, Н.Е. Крупська, А.М. Мороз, С.В. Науменкова, М.І. Савлук, Я.І. Чайковський та ін. Серед зарубіжних вчених слід назвати праці Е. Бріггема, Л. Гапенські, В.О. Лі, В.В. Тена, Г.С. Панової та ін. Однак проблему не можна вважати достатньо вивченою, оскільки й досі в теорії і практиці немає єдиного підходу до визначення системи показників, що комплексно характеризували б кредитоспроможність позичальників.

Формулювання цілей статті. Основними цілями є теоретичне та практичне обґрунтування оцінки кредитоспроможності позичальника, а також розробка шляхів її удосконалення як ефективного інструмента системи кредитних відносин банківських установ з підприємствами-позичальниками.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи питання про кредитування підприємства чи іншого банку, кредитор повинен вирішити, чи доцільно надавати позиčku, чи є в певного підприємства можливості для повернення коштів, чи виправдана сума, яку бажає отримати клієнт, чи реальний бізнес-план, який надає підприємство під час оформлення заявки на отримання кредиту, та багато інших питань.

Відсутність науково-обґрунтованих методів оцінки кредитоспроможності позичальника і ризику неповернення кредиту можуть стати причиною погіршення якості кредитного портфеля. Це може призвести до погіршення фінансового стану чи банкрутства банківської

установи. За даними американських аналітиків, 30-40% прострочених кредитів виникають внаслідок недостатньо глибокого аналізу фінансового стану позичальника на попередній стадії переговорів [1].

Надаючи кредити, банк оцінює кредитоспроможність позичальників. Від результатів цього аналізу залежить, чи отримає позичальник кредит у повному обсязі. У сучасних умовах банківські установи розробляють різні підходи до оцінки та аналізу кредитоспроможності клієнтів, причому кожен банк окремо розробляє власну систему оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника, виходячи з конкретних пріоритетних напрямків роботи банку, його спеціалізації, конкурентоспроможності, рівня економічної та політичної стабільності держави.

Оптимізація кредитного портфеля має передбачати підвищення ефективності групи заходів, метою яких є уникнення ситуацій банку щодо неповернення основної суми боргу за виданими позичками та нарахованих відсотків. Отже, кредитоспроможність є тим фактором, оптимізація якого дозволить максимально мінімізувати кредитний ризик [2].

Під кредитоспроможністю позичальника банку прийнято розуміти його здатність повністю і в строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями перед банком. Кредитоспроможність підприємства формується як результат його фінансово-економічної діяльності і відображає правильність використання фінансових ресурсів. Поняття кредитоспроможність можна розглядати таким чином: з одного боку, це оцінка платоспроможності клієнта банку в найближчій перспективі, з іншого – ступінь ризику банку, пов'язаного з можливістю неповернення кредиту в строк, який зазначено в кредитному договорі. За цими двома напрямками можна і ранжувати позичальників за їхньою надійністю, і залежно від цього визначити розмір кредиту, відсоткову ставку за кредитом, строк надання.

Кредитоспроможність позичальника залежить від багатьох факторів, тому оцінити та розрахувати кожний з них дуже не просто. Більшість показників, які аналізуються на практиці, базуються на даних минулих років чи на якусь конкретну дату. Але ж за цих умов не враховується вплив інфляції.

Складність складають виявлення та кількісна оцінка таких показників, як репутація позичальників. На сучасному етапі розвитку економічної науки використовується велика кількість

методів та підходів щодо оцінки кредитоспроможності, які не виключають один одного, а доповнюють – оцінюючи кредитоспроможність позичальника відповідно до реальності.

Згідно з класифікацією, яка запропонована професором І.В. Вишняковим [3], підходи до оцінки кредитоспроможності можна поділити на класифікаційні моделі та моделі на базі комплексного аналізу. З класифікаційних моделей виділяють прогнозні (дозволяють ранжувати позичальників залежно від загрози їх банкрутства) та рейтингові (дозволяють групувати позичальників залежно від їх категорії, яка ґрунтується на розрахованій групі фінансово-економічних показників).

Рейтингові оцінки дозволяють спрогнозувати здійснення в строк майбутніх платежів за кредитом, ліквідність і реальність оборотних активів, оцінити загальний фінансовий стан позичальника, а також дають можливість визначити межі зниження обсягу прибутку, в яких здійснюється погашення кредиту. Перевагами рейтингових моделей є їх простота, здатність розрахувати оптимальне значення за частковими показниками, здатність ранжування позичальників за результатами, комплексний підхід до оцінки кредитоспроможності (використовувані показники характеризують підприємства з різних боків діяльності позичальника).

Прогнозні моделі, які ми отримуємо завдяки використанню статистичних методів, використовуються для оцінки «якості» потенційних позичальників. При множинному дискримінантному аналізі використовується дискримінантна функція (Z), яка враховує коефіцієнти регресії та фактори, які характеризують фінансовий стан позичальника, в тому числі фінансові показники.

Коефіцієнти регресії розраховуються за вибіркою підприємств, які вже збанкрутіли, чи вижили останнім часом. Якщо Z – оцінка підприємства знаходиться ближче до показника середньої фірми – банкрута, то за умови подальшого погіршення її фінансового стану вона збанкрутує. Складність полягає в тому, що не завжди можна знайти достатню кількість збанкрутілих підприємств однієї галузі для розрахунку коефіцієнта регресії. Найбільш відомі моделі множинного дискримінантного аналізу – це моделі Альтмана та Чессера, М.А. Федотової, Р.С. Сайфуліна, О.О. Терещенко [4].

Окрім моделей прогнозування вірогідності банкрутства позичальника, можуть бути використані спрощені моделі оцінки кредитоспроможності, які ґрунтуються на певній

групі показників. При класифікації кредитів може бути використана модель CART. Це не параметрична модель, основні переваги якої полягають у здатності широкого використання, доступності для розуміння та легкості розрахунків, але ж при побудові використовуються складні статистичні методи. Недоліки класифікаційних моделей полягають в тому, що вони зосереджені на кількісних показниках, тобто не враховується вплив «якісних» показників, висока чутливість до недостовірності даних, громіздкість при використанні статистичних галузевих даних, вільний вибір системи показників. Ці моделі лише частково можуть дати висновки кредитним експертам про можливість надання кредиту позичальнику.

У рамках комплексних моделей аналізу можливе використання як кількісних, так і якісних характеристик позичальника. У практиці банків США використовується методика "СAMPARI" (яка полягає у виділенні з кредитної заявки та прилеглих фінансових документів найбільш вагомих факторів, які визначають діяльність позичальника, в їх оцінці та уточненні при особистій зустрічі з позичальником), та правило шести «Сі»: character – характер, capacity – здатність, cash – грошові кошти, collateral – забезпечення, conditions – умови, control – контроль. На перший погляд ці системи оцінки кредитоспроможності позичальника прийнятні для використання в сучасній практиці, вони всебічно і максимально комплексно характеризують позичальника. Але є цілий ряд проблем. Зупинимось більш докладно на системі оцінки кредитоспроможності «Шість Сі». Перший показник «характер клієнта» – це репутація клієнта, ступінь його відповідальності за погашення боргу, чіткість уявлення про цільове призначення кредиту, відповідність мети кредиту кредитній політиці банку. Але ж з боку західних фахівців у сфері банківського менеджменту цей показник відображається в кредитній історії позичальника, меті отримання кредиту, досвіді клієнта в складанні прогнозів, та наявності гарантів кредитора [5]. Як бачимо, цей показник у західній практиці більш деталізований, а увага приділяється рейтингові позичальника і його фінансово-аналітичним здібностям у сфері планування бізнесу.

Стосовно наступного показника «Сі» – здатність позичальника до запозичення коштів, вона означає наявність у позичальника юридичних прав на подання до банківської установи заявки на отримання кредиту та підпису

кредитного договору, тобто визначення повноважень у представника суб'єкта господарської діяльності на здійснення такого роду операцій. Щодо тлумачення цього показника з боку західних фахівців, то воно дещо відрізняється: крім підтвердження юридичного статусу позичальника, повинен бути опис історії юридичного статусу, характеристика виробленої продукції, основних постачальників та споживачів.

Здатність заробляти гроші для погашення кредиту (третє «Сі») в результаті здійснення поточної діяльності характеризується розрахунком фінансових коефіцієнтів, які відображають ступінь ліквідності балансу, прибутковістю діяльності, величиною грошових потоків, достатністю власного капіталу, доцільністю вкладання капіталу в діяльність, яка кредитується [5].

Сучасні методики оцінки кредитоспроможності, які використовуються в банківських установах, характеризуються такими коефіцієнтами: абсолютна ліквідність, проміжне покриття, загальний коефіцієнт покриття, коефіцієнт незалежності та ін. Проблемою є вироблення кількісних нормативів для порівняння, тому що є розкид значення показників, який обумовлений галузевим приналежністю, а нормативи, що наведені в економічній літературі, бажані значення фінансових коефіцієнтів не містять галузевих особливостей і специфіки діяльності підприємства. У зв'язку з відсутністю єдиної нормативної бази реальна оцінка фінансового стану підприємства – позичальника неможлива, тому що не має порівняльних найкращих показників, мінімально допустимих для конкретної галузі.

З огляду на недоліки у практиці вітчизняної банківської сфери, а також на роль кредитоспроможності позичальників як основного методу мінімізації кредитного ризику, вдосконалення цієї сфери аналітичної роботи може здійснюватись у двох напрямках: з одного боку, істотне розширення базового складу показників до рівня, який би дав усебічну характеристику різноманітним аспектам діяльності клієнта, а з другого – це активне використання аналізу грошового потоку підприємства, що дає можливість оцінити обороти коштів позичальника.

Під забезпеченням кредиту (четверта «Сі») розуміють вартість активів позичальника і конкретне вторинне джерело погашення боргу (застава, гарантія, поручительство), передбачене у кредитному договорі. Досвід кредитування в західних країнах свідчить, що при аналізі забезпечення кредиту слід звертати

особливу увагу на такі характеристики: термін служби, стан і структура активів позичальника. Тут велику роль відіграє фактор, пов'язаний з технологією. Якщо активи позичальника технологічно застаріли, то їх цінність як забезпечення буде невелика, оскільки їх важко буде перетворити в грошові засоби у випадку недостатності доходів позичальника для погашення заборгованості за кредитом.

До умов (п'ята «Сі»), в яких відбувається кредитна операція, відносять поточну або прогнозу економічну ситуації в країні, регіоні та галузі, політичні фактори. Ці умови визначають ступінь зовнішнього ризику банку і враховуються при вирішенні питання про стандарти банку для оцінки грошового потоку, ліквідності балансу, достатності капіталу, рівня менеджменту позичальника.

Контроль за законодавчими основами діяльності позичальника (шоста «Сі») відповідно до стандартів банку та його кредитної політики. Це зумовлює звернути увагу кредитного експерта на виконання таких умов: наявність законодавчої та нормативної баз для функціонування позичальника; вплив очікуваних змін у законодавстві на діяльність позичальника; відповідність даних у кредитній заявці про позичальника стандартам банку, які зафіксовані в кредитній політиці банку.

Викладені критеріальні складові кредитоспроможності клієнта банку визначають зміст способів її оцінювання. До цих способів належать: збір інформації про клієнта; оцінка менеджменту; аналіз грошового потоку; оцінка фінансової стійкості бізнесу клієнта на основі системи фінансових коефіцієнтів; оцінка ділового ризику; спостереження за роботою клієнта на місці.

Як показує практика, сьогодні вітчизняні комерційні банки, спираючись на власний і зарубіжний досвід, починають приділяти увагу оцінці фінансових можливостей позичальника [6]. При цьому використовуються сучасні програми експрес-аналізу фінансового стану підприємств, руху грошових потоків. Одночасно створюється інформаційна клієнтська база, що містить інформацію про кредитну історію позичальника, його ділову репутацію, стан рахунків та ін. Вважаємо, що аналітичні можливості такого підходу обмежені відсутністю єдиної нормативної бази, опорних (порівняльних) величин фінансових показників у відповідних галузях.

Крім того, результатом аналізу кредитоспроможності позичальника має бути визначення класу кредитоспроможності. Сьогодні

немає єдиного, у тому числі галузевого, класифікатора кредитоспроможності й надійності підприємств. У розвинутих країнах існують рейтинги фінансового стану, надійності й кредитоспроможності фірм, що періодично публікуються і дають кредиторів можливість правильно оцінити свій ризик при видачі кредиту. Наші банки діють у цьому напрямку, скоріше за все, інтуїтивно, приділяючи більше уваги кредитній історії позичальника і його діловій репутації, а не фінансовим можливостям [6].

Таким чином, створення єдиної нормативної бази для визначення фінансового стану підприємств і системи рейтингів надійності й кредитоспроможності підприємств, які періодично друкуються, могли б вирішити проблему визначення кредитоспроможності підприємств і мінімізувати ризики в банківській діяльності.

Враховуючи досвід вітчизняної практики, а також міжнародний досвід організації кредитних відносин, доцільно створити єдину нормативну базу для визначення кредитоспроможності позичальників, вдосконалити методику

оцінки кредитоспроможності, яка буде містити в собі певний набір часткових показників та розрахунок інтегрального показника, який буде враховувати вплив на кредитоспроможність позичальника різних кількісних та якісних факторів. У зв'язку з цим необхідно сконцентрувати увагу банківських працівників на необхідності підготовки положення, в якому детально розкрити питання кредитної політики банку з позицій мінімізації кредитного ризику, підготувавши необхідні методики оцінки кредитоспроможності позичальників, аналізу грошового потоку позичальника і самого банку з метою мінімізації ризиків.

Висновки з цього дослідження. Отже, оцінка кредитоспроможності позичальника – це надзвичайно важливе та актуальне на сьогодні питання, якому приділяється значна увага з боку працівників банків, проте вона потребує подальшої роботи. Тому надалі вивчення та оптимізація кредитних вкладень комерційними банками України буде відчутним поштовхом у покращенні економічної ситуації в країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алавердов А.Р. Стратегический менеджмент в коммерческом банке. – М.: Маркет ДС, 2007. 576 с.
2. Агапова Т.Н. Кластеризация заемщиков с многомерными характеристиками. Финансы и кредит. 2004. № 4 (142). С. 12-15.
3. Вишняков И. В. Методы и модели оценки кредитоспособности заемщиков. СПб: Изд-во СПбГИЭА, 1998. С. 18-44.
4. Терещенко О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб [Текст]. Вісник Національного банку України. 2012. № 1. С. 26-30.
5. Гідулян А. Поліпшення методики оцінки кредитоспроможності позичальників. Вісник НБУ. 2012. № 1. С. 53.
6. Печонкіна О.О. Удосконалення системи показників оцінки кредитоспроможності корпоративних клієнтів комерційного банку. URL: http://www.rusnauka.com:80/11_EISN_2008/Economics/30587.doc.htm.

REFERENCES:

1. Alaverdov AR Strategic management in a commercial bank. Moscow: Market DS, 2007. 576 p.
2. Agapova TN, Clusterization of Borrowers with Multidimensional Characteristics. Finance and Credit. 2004. No. 4 (142). P. 12-15.
3. Vishnyakov IV Methodologies and models of estimation of creditworthiness of borrowers. SPb: Izdv-i SPbGIEA, 1998. P. 18-44.
4. Tereshchenko O. Nevy under the credit rating of overseers – legal entities [Text]. Bulletin of the National Bank of Ukraine. 2012. No. 1. P. 26-30.
5. Gidulyan A. Improving the methodology of assessing the creditworthiness of borrowers. Bulletin of the NBU. 2012. No. 1. P. 53.
6. Pechonkina O.O. Improvement of the system of indicators for assessing the creditworthiness of corporate clients of the commercial bank. URL: http://www.rusnauka.com:80/11_EISN_2008/Economics/30587.doc.htm.

Modern methods of assessing the borrower's creditworthiness by banking institutions

Sukhanova A.V.

PhD in Economics,
Senior Lecturer at Department of Finance
named after L.L. Taragul,
University of the State Fiscal Service of Ukraine

Pukhalskaya N.O.

High Category Instructor
of the Irpin State College of Economics and Law

Chernyi B.S.

Student,
Educational-Scientific Institute of Finance, Banking
University of the State Fiscal Service of Ukraine

During the formation of new economic relations in Ukraine, the development of entrepreneurship and competition, the activity of banks, their approach to conducting active operations, and especially credit, is fundamentally changing.

Bank lending remains the main source of income for financial institutions and generates an increased risk for banks. In domestic banking practice, there are shortcomings in the approaches to the analysis of the risk of lending to the activities of economic entities intersector of the economy, in particular financial institutions. That is why the problem of analyzing the risk of lending to financial institutions activity is of particular importance in the process of creating the necessary conditions for ensuring the stable development of the non-bank financial services market in Ukraine.

For a bank to carry out an effective and qualitative assessment of the borrower's creditworthiness, it is necessary, among other things, to

have a correct understanding of the essence of the concept of "creditworthiness". That is why we have developed a definition that makes it possible to minimize the contradiction in determining the subject of credit assessment, the maturity of the loan, at the expense of which funds it will be repaid, and more. Consequently, we can say that the application of the proposed definition has not only an important theoretical but also practical value, since it defines both the content, the orientation and the result of evaluation.

We can also note that modern approaches to the methodology of assessing the creditworthiness of borrowers in banking institutions should be based on the integrated application of quantitative and qualitative indicators. The use of different approaches in the complex makes it possible to carry out a qualitative assessment of the borrower's creditworthiness and, consequently, to achieve a reduction in credit risk and improve the quality of the bank's loan portfolio.